L. A. BILL No. XXIX OF 2026.

A BILL

FURTHER TO AMEND THE MAHARASHTRA CO-OPERATIVE SOCIETIES ACT, 1960.

सन २०२६ चे विधानसभा विधेयक क्रमांक २९.

महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम, १९६० यात आणखी सुधारणा करण्यासाठी विधेयक.

१९६१ चा महा. २४. **ज्याअर्थी,** यात यापुढे दिलेल्या प्रयोजनांसाठी, महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम, १९६० यात आणखी सुधारणा करणे इष्ट आहे ; **त्याअर्थी,** भारतीय गणराज्याच्या सत्त्याहत्तराव्या वर्षी, याद्वारे, पुढील अधिनियम करण्यात येत आहे :—

१. या अधिनियमास, महाराष्ट्र सहकारी संस्था (सुधारणा) अधिनियम, २०२६, असे म्हणावे. संक्षिप्त नाव.

एचबी ३५५४–१

सन १९६१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २४ याच्या कलम ७३अअअ ची सुधारणा.

२. महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम, १९६० (यात यापुढे ज्याचा निर्देश, "मुख्य अधिनियम" असा केला आहे) याच्या कलम ७३अअअ मध्ये, पोट-कलम (३) मधील,— १९६१ चा महा. २४.

(१) पहिले परंतुक वगळण्यात येईल ;

(२) दुसऱ्या परंतुकामधील, "संस्थेच्या समितीची निवडणूक" या मजकुराऐवजी, "महाराष्ट्र सहकारी संस्था (समितीची निवडणूक) नियम, २०१४ याच्या नियम ४ मध्ये विहित केलेल्या "अ" प्रकारच्या संस्थांच्या समितीची निवडणूक वगळता, संस्थेच्या समितीची निवडणूक" हा मजकूर दाखल करण्यात येईल.

सन १९६१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २४ याच्या कलम ७३ब ची सुधारणा.

३. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ७३ब मध्ये, पोट-कलम (४) मधील, "अशा राखीव जागा," या मजकुरानंतर, "राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरणाने प्राधिकृत केलेला अधिकारी जिच्या अध्यक्षस्थानी असेल त्या समितीच्या बैठकीमध्ये, समितीद्वारे," हा मजकूर जादा दाखल करण्यात येईल.

सन १९६१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २४ याच्या कलम ७३क ची सुधारणा.

४. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ७३क मध्ये, पोट-कलम (३) मधील, "अशा जागा," या मजकुरानंतर, "राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरणाने प्राधिकृत केलेला अधिकारी जिच्या अध्यक्षस्थानी असेल त्या समितीच्या बैठकीमध्ये, समितीद्वारे," हा मजकूर जादा दाखल करण्यात येईल.

सन १९६१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २४ याच्या कलम ७३ कब ची सुधारणा.

५. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ७३कब मध्ये, पोट-कलम (९) मधील, स्पष्टीकरणामध्ये, "पोट-कलम (८) लागू होत असलेल्या व्यक्ती", या संज्ञेत" या मजकुराऐवजी, " " व्यक्ती " या संज्ञेचा अर्थ, विभागीय, जिल्हा, तालुका किंवा प्रभाग सहकारी निवडणूक अधिकारी, निरीक्षक, क्षेत्रीय अधिकारी," हा मजकूर दाखल करण्यात येईल.

सन १९६१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २४ याच्या कलम ७३फ ऐवजी दाखल करणे.

६. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ७३फ ऐवजी, पुढील कलम दाखल करण्यात येईल :—

समितीवरील एकापेक्षा अधिक जागांसाठी निवडणूक घेणे.

"**७३फ.** (१) जर एखादी व्यक्ती, समितीवरील एकापेक्षा अधिक जागांवर निवडून आली असेल तर, ती व्यक्ती, एक जागा धारण करील आणि निवडणुकीचे निकाल घोषित झाल्याच्या दिनांकापासून पंधरा दिवसांच्या कालावधीत, संबंधित निबंधकास उद्देशून स्वतःच्या सहीनिशी लेखी कळवून, इतर सर्व जागांचा राजीनामा देईल. जर अशा व्यक्तीने, उक्त कालावधीत राजीनामा दिला नाही तर, अशा सर्व जागा रिक्त होतील.

(२) असा राजीनामा प्राप्त झाल्यावर किंवा अशा प्रकारे जागा रिक्त झाल्यावर, समिती, अशा जागा रिक्त झाल्याची माहिती, राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरणास आणि विभागीय, जिल्हा, तालुका किंवा, यथास्थिति, प्रभाग सहकारी निवडणूक अधिकाऱ्यास तात्काळ कळवील.

(३) अशा प्रकारे रिक्त झालेल्या जागा, राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरणाने प्राधिकृत केलेला अधिकारी जिच्या अध्यक्षस्थानी असेल त्या समितीच्या बैठकीमध्ये, ज्या सदस्यांच्या वर्गाच्या बाबतीत जागा रिक्त झालेल्या असतील त्या सदस्यांच्या वर्गातून निवडणूक लढविण्यास पात्र असलेल्या सदस्यांच्या नामनिर्देशनाद्वारे, असे कळविल्याच्या दिनांकापासून एक महिन्याच्या आत, भरण्यात येतील.".

७. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ८१ मधील, पोट-कलम (१) मध्ये, खंड (अ) मधील, दुसऱ्या परंतुकातील, "एक लाख रुपयांपेक्षा" या मजकुराऐवजी, "दोन लाख रुपयांपेक्षा" हा मजकूर दाखल करण्यात येईल.

सन १९६१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २४ याच्या कलम ८१ ची सुधारणा.

८. मुख्य अधिनियमाच्या कलम १५७ मधील, विद्यमान परंतुकानंतर, पुढील परंतुक जादा दाखल करण्यात येईल :—

"परंतु आणखी असे की, राज्य शासन, कलम ७३कब अन्वये केलेल्या तरतुदींमधून कोणत्याही संस्थेला किंवा संस्थांच्या वर्गाला सूट देणार नाही.".

सन १९६१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २४ याच्या कलम १५७ ची सुधारणा.

उद्देश व कारणे यांचे निवेदन

महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम, १९६० (१९६१ चा महा. २४) याच्या कलम ७३ब मध्ये, संस्थांच्या समित्यांवर विवक्षित जागा राखीव प्रवर्गातील सदस्यांसाठी राखून ठेवण्याची व त्यासाठी निवडणूक घेण्याची तरतूद केली आहे. उक्त अधिनियमाच्या कलम ७३ ब च्या पोट-कलम (४) मध्ये, राखीव जागांपैकी, कोणत्याही जागेवर कोणतीही व्यक्ती निवडून न आल्यास, अशी जागा, अशा राखीव प्रवर्गातील व्यक्तींमधून नामनिर्देशनाद्वारे भरण्यात येईल अशी तरतूद केली आहे. तसेच, उक्त अधिनियमाच्या कलम ७३ क मध्ये, संस्थांच्या समित्यांवर महिला सदस्यांकरिता जागा राखून ठेवण्याची तरतूद केली आहे. उक्त अधिनियमाच्या कलम ७३क च्या पोट-कलम (३) मध्ये अशी तरतूद केली आहे की, जेव्हा अशा राखून ठेवलेल्या जागेवर कोणतीही महिला सदस्य निवडून न आल्यास, अशी जागा, महिला सदस्यांमधून नामनिर्देशनाद्वारे भरण्यात येईल.

अशा रिक्त असलेल्या राखीव जागा, अशा राखीव प्रवर्गातील सदस्यांमधून भरल्या जाण्याची सुनिश्चिती करण्याच्या दृष्टीने, समितीच्या ज्या बैठकीमध्ये अशी नामनिर्देशने करावयाची आहेत त्या समितीच्या बैठकीच्या अध्यक्षस्थानी, राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरणाने प्राधिकृत केलेला अधिकारी असेल, अशी तरतूद करण्यासाठी उक्त कलमे ७३ब व ७३क यांमध्ये सुधारणा करणे इष्ट आहे, असे शासनास वाटते.

२. विभागीय, जिल्हा, तालुका किंवा प्रभाग सहकारी निवडणूक अधिकारी, निरीक्षक, आणि क्षेत्रीय अधिकारी हे, राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरणाच्या निदेशांनुसार, सहकारी संस्थांची निवडणूक घेण्यासंबंधीची शासकीय कर्तव्ये पार पाडतात. अशी शासकीय कर्तव्ये पार पाडत असताना, त्यांच्या विरूद्ध कोणतीही कायदेशीर कारवाई दाखल करण्यापासून संरक्षण देण्याच्या तरतुदी त्यांना देखील लागू असल्याबाबत स्पष्टता आणण्यासाठी उक्त अधिकाऱ्यांचा स्पष्टपणे समावेश करण्याच्या दृष्टीने उक्त अधिनियमाच्या कलम ७३कब याच्या पोट-कलम (९) ची सुधारणा करण्याचे प्रस्तावित केले आहे.

३. एकापेक्षा अधिक जागांवर निवडून आलेल्या व्यक्तीने राजीनामा दिल्यामुळे रिक्त झालेल्या जागा भरण्यासाठी काही जागांसाठी निवडणूक घेणे, आर्थिकदृष्टया भाराचे व वेळ घेणारे असल्याने, सदस्यांच्या निवडीसाठी निवडणुकीच्या तरतुदीऐवजी, सदस्याचे नामनिर्देशन करण्यासाठीची तरतूद करणे इष्ट आहे, असे शासनास वाटते. त्यामुळे, उक्त अधिनियमाच्या कलम ७३फ ची सुधारणा करण्याचे प्रस्तावित केले आहे.

४. कलम ७३ कब मध्ये, सहकारी संस्थांच्या समित्यांच्या निवडणुका घेण्यासाठी राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरण घटित करण्याची तरतूद केली आहे. कलम १५७ अन्वये अधिनियमाच्या तरतुदींमधून संस्थांना सूट देण्याचा अधिकार, निवडणुकांशी संबंधित असणाऱ्या कलम ७३कब मध्ये अंतर्भूत असलेल्या तरतुदींच्या बाबतीत, वापरण्यात येऊ नये, असे शासनाचे मत आहे. म्हणून, कलम १५७ मध्ये सुधारणा करून, त्यात परंतुक समाविष्ट करण्याचे प्रस्तावित केले आहे.

५. वरील उद्दिष्टे साध्य करणे हा या विधेयकाचा हेतू आहे.

मुंबई,
दिनांक १८ मार्च, २०२६.

बाबासाहेब पाटील,
सहकार मंत्री.

सन २०२६ चे वि.स. वि. क्र. २९-महाराष्ट्र सहकारी संस्था (सुधारणा) विधेयक, २०२६ याचे परिशिष्ट

(महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम, १९६० यातील उतारे)

(सन १९६१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक -२४)

१. ते **७३.** ** ** **

७३-एक-ड. आणि **७३ अ.** ** ** **

७३.अअअ. (१) आणि (२) ** ** ** समितीची रचना करणे.

(३) समितीच्या निवडून आलेल्या सदस्यांबा आणि तिच्या पदाधिकाऱ्यांचा पदावधी, निवडणूकीच्या दिनांकापासून पाच वर्षांपर्यंत असेल आणि पदाधिकाऱ्यांची मुदत समितीच्या मुदतीइतकीच असेल "आणि समितीची मुदत समाप्त झाल्यावर, सदस्यांनी समितीचे सदस्य म्हणून आपली अधिकार पदे रिक्त केली असल्याचे मानण्यात येईल"ः

"परंतु, जर समितीच्या निवडून आलेल्या सदस्यांचा व तिच्या पदाधिकाऱ्यांचा पदावधी समाप्त झाला असेल तर, आणि जर संस्थेच्या समितीची निवडणूक, राज्य शासनाने वेळोवेळी काढलेल्या आदेशांमुळे किंवा संस्थेच्या समितीच्या सदस्यांना जबाबदार धरता येणार नाही अशा कोणत्याही कारणामुळे घेतली जाऊ शकली नसेल तर, समितीचे असे सदस्य आणि पदाधिकारी, नवीन समिती यथोचितरित्या घटित होईपर्यंत, समितीचे सदस्य आणि पदाधिकारी म्हणून नियमितपणे असल्याचे मानण्यात येईलः"ः

"परंतु जर संस्थेच्या समितीची निवडणूक, संस्थेच्या समितींच्या सदस्यांना जबाबदार धरता येणार नाही अशा कोणत्याही कारणासाठी घेतली जाऊ शकत नसेल तर, समितीचे विद्यमान सदस्य, नवीन समिती यथोचितरित्या घटित होईपर्यंत, नियमितपणे सदस्य असल्याचे मानण्यात येईल.".

(४) आणि (५) ** ** **

७३ ब. (१) ते (३) ** ** ** संस्थांच्या समित्यांवर विवक्षित जागा राखून ठेवणे व त्यासाठी निवडणूक घेणे.

(४) तीन राखीव जागांपैकी कोणत्याही जागेवर कोणत्याही व्यक्तीची निवड न झाल्यास अशा किंवा अशा राखीव जागा, पोट-कलम (३) अन्वये निवडणूक लढविण्याचा हक्क असलेल्या व्यक्तीमधून नामनिर्देशनाद्वारे, भरण्यात येतील;

स्पष्टीकरण.—या कलमाच्या प्रयोजनासाठी,—

(अ) राज्य शासनाने, कलम ७३ (२) अन्वये काढलेला महाराष्ट्र सहकारी संस्था (सुधारणा) अधिनियम, १९८३ याच्या प्रारंभाच्या दिनांकापूर्वी अमलात असल्याप्रमाणेच एखादा सामान्य किंवा विशेष आदेश, कोणताही असल्यास, या कलमाच्या पोट-कलम (१) अन्वये काढण्यात आल्याचे समजण्यात येईल आणि तो रीतसर निरसित करण्यात किंवा सुधारण्यात येईपर्यंत, अमलात असण्याचे चालू राहील.

(ब) "अनुसूचित जाती" या शब्दाप्रयोगात "नवबौध्द" यांचा समावेश होईल.

(ब-१) "इतर मागासवर्ग, निरधिसूचित जमाती (विमुक्त जाती) व भटक्या जमाती आणि विशेष मागास प्रवर्ग" या शब्दाप्रयोगाचा अर्थ, राज्य शासनाने, इतर मागास वर्ग, निरधिसूचित जमाती (विमुक्त जाती) व भटक्या जमाती आणि विशेष मागास प्रवर्ग म्हणून वेळोवेळी घोषित केलेले असे वर्ग किंवा अशा वर्गाचे भाग किंवा त्यातील गट, असा आहे.

७३-क. (१) आणि (२) ** ** ** महिलांकरिता जागा राखून ठेवणे.

(३) अशा राखून ठेवण्यात आलेल्या जागांकरिता कोणतीही महिला सदस्य किंवा, यथास्थिती कोणत्याही महिला सदस्य निवडून आलेल्या नसतील त्याबाबतीत, अशी जागा किंवा अशा जागा, पोट-कलम (२) अन्वये निवडणूक लढविण्यासाठी पात्र असलेल्या महिला सदस्यांमधून स्वीकृत करून घेऊन भरण्यात येतील.

(४) ** ** **

७३-कअ. ** ** **

राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरण.

७३-कब. (१) आणि (८) ** ** **

(९) (अ) पोट-कलम (८) लागू होत असेल अशी कोणतीही व्यक्ती, जर कोणत्याही संयुक्तिक कारणाशिवाय, त्याची शासकीय कर्तव्ये पार पाडताना कोणत्याही कृतीमुळे किंवा अपकृतीमुळे दोषी असल्याचे आढळून आल्यास, तो अपराधसिद्धीनंतर पाचशे रुपयांपर्यंत असू शकेल इतक्या दंडाच्या शिक्षेस पात्र असेल.

(२) उपरोक्तप्रमाणे कोणत्याही अशा कृतीच्या किंवा अपकृतीच्या बाबतीत, झालेल्या नुकसानाकरिता अशा कोणत्याही व्यक्तीच्या विरोधात, कोणताही दावा किंवा कायदेशीर कार्यवाही दाखल करता येणार नाही.

स्पष्टीकरण.—या पोट-कलमाच्या प्रयोजनार्थ, पोट-कलम (८) लागू होत असलेल्या व्यक्ती या संज्ञेत निर्वाचन अधिकारी, सहायक निर्वाचन अधिकारी, पीठासीन अधिकारी, मतदान अधिकारी आणि उमेदवारांचे नामनिर्देशन करणे किंवा उमेदवारी मागे घेणे, किंवा मतदानाच्या ठिकाणाचे चित्रीकरण करणे किंवा मतांची मोजणी करणे यासंबंधातील कोणतेही कर्तव्य बजावण्यासाठी नियुक्त केलेल्या अन्य कोणत्याही व्यक्ती असतील, आणि शासकीय कर्तव्ये या शब्दप्रयोगाचा, अन्वयार्थ तद्नुसार लावण्यात येईल पण या अधिनियमाद्वारे किंवा तद्न्वये अन्यथा लादण्यात आलेल्या कर्तव्यांचा त्यात समावेश होणार नाही.

(१०) आणि (१५) ** ** **

७३-कक, आणि ७३-ड. ** ** **

संस्थेच्या समितीवरील एकापेक्षा अधिक जागांसाठी निवडणूक घेणे.

७३फ. एखाद्या समितीवर एकापेक्षा अधिक जागांवर कोणतीही व्यक्ती निवडून आली असेल त्याबाबतीत, निवडणुकीचे निकाल घोषित झाल्याच्या दिनांकापासून तीस दिवसांपासून तीस दिवसांच्या आत तिने, निवडणूक अधिकारी किंवा यथास्थिति, त्या बाबतीत, राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरणाने प्राधिकृत केलेला अधिकारी यास स्वतःच्या सहीनिशी लेखी कळवून एक जागा सोडून इतर सर्व जागांचा तिने राजीनामा दिला नसेल तर, या सर्व जागा रिक्त होतील. असा राजीनामा मिळाल्यानंतर किंवा उपरोक्त प्रमाणे जागा रिक्त झाल्यानंतर, निवडणूक अधिकारी, किंवा यथास्थिती, याबाबतीत राज्य सहकारी निवडणूक प्राधिकरणाने प्राधिकृत केलेला अधिकारी ती रिक्त जागा भरण्याकरिता निवडणुका घेण्याची व्यवस्था करील.

७३ आय. ** ** **

७४. ते ८०. ** ** **

लेखापरीक्षा.

८१. (१) (अ) संस्था, प्रत्येक वित्तिय वर्षात निदान एकदा आपल्या लेख्यांची लेखापरीक्षा करतील आणि असे लेखे ज्या आर्थिक वर्षाशी संबंधित असतील त्या आर्थिक वर्षाच्या समाप्तीपासून चार महिन्यांच्या आत, कलम ७५ च्या पोट-कलम (२अ) मध्ये तरतूद केल्याप्रमाणे किंवा समितीने, त्याच्या पोट-कलम (२ब) मध्ये तरतूद केल्या प्रमाणे संस्थेच्या अधिमंडळाकडून नेमण्यात आलेल्या, निबंधकाने तयार केलेल्या व राज्य शासनाने किंवा याबाबतीत त्याने प्राधिकृत केलेल्या प्राधिकाऱ्याने मान्यता दिलेल्या नामिकेवर असणाऱ्या संस्थांच्या लेख्यांचे लेखा परीक्षण करण्यास पात्र करण्यासाठी विहित करण्यात येईल अशी

आवश्यक अर्हता व अनुभव धारण करणाऱ्या, लेखापरीक्षकाकडून किंवा लेखापरीक्षक व्यवसाय संस्थेकडून आपल्या लेख्यांचे लेखापरीक्षण पूर्ण करवील आणि ती असा लेखापरीक्षा अहवाल अधिमंडळाच्या वार्षिक बैठकीसमोर ठेवील. शिखर संस्थेच्या बाबतीत, लेखापरीक्षा अहवाल विहित करण्यात येईल अशारीतीने राज्य विधानमंडळाच्या दोन्ही सभागृहांसमोर देखील ठेवण्यात येईलः

परंतु, जर निबंधकाची अशी खात्री होईल की, संस्थेने कलम ७५ चे पोट-कलम (२-अ) आणि कलम ७९ चे पोट-कलम (१-ब) याअन्वये तरतूद केल्याप्रमाणे कळविण्यात आणि विवरण दाखल करण्यात कसूर केली आहे, तर ती कारणे लेखी नमूद करून, आदेशाद्वारे, त्यास राज्य शासनाने किंवा त्याने यासंबंधात प्राधिकृत केलेल्या प्राधिकाऱ्याने मान्यता दिलेल्या लेखापरीक्षकांच्या नामिकेतील एखाद्या लेखापरीक्षकांकडून तिच्या लेख्यांची लेखापरीक्षा करवून घेता येईलः

परंतु आणि असे की, कोणताही लेखापरीक्षक, एक लाख रुपयांपेक्षा कमी भरणा झालेले भाग भांडवल असणाऱ्या संस्था वगळून, एका वित्तिय वर्षात लेखापरीक्षण करण्यासाठी वीसपेक्षा अधिक संस्थांची लेखापरीक्षा स्वीकारणार नाहीः

परंतु तसेच की, निबंधक, राज्य शासनाने किंवा त्याने या संबंधात प्राधिकृत केलेल्या प्राधिकाऱ्याने मान्यता दिलेल्या लेखापरीक्षकांची लेखापरीक्षक व्यवसाय संस्थांची नामिका ठेवीलः

"परंतु तसेच, २०१९-२०२० व वर्ष २०२०-२०२१ या वित्तीय वर्षाकरिता, संस्था, तिची लेखापरीक्षा, २०१९-२०२० व वर्ष २०२०-२०२१ या वित्तीय वर्षाच्या समाप्तीपासून नऊ महिन्यांच्या कालावधीत, पूर्ण करण्याची व्यवस्था करील.".

(ब) ते (ग). ** ** **

(२) ते (७). ** ** **

८२. ते १५६. ** ** **

अधिनियमाच्या तरतुदींपासून संस्थांना सूट देण्याचा अधिकार.

१५७. राज्य शासनास, सर्वसाधारण किंवा विशेष आदेशाद्वारे, कोणत्याही संस्थेस किंवा संस्थांच्या वर्गास या अधिनियमाच्या किंवा तदन्वये केलेल्या नियमांच्या कोणत्याही तरतुदीपासून सूट देता येईल किंवा अशा तरतुदी, अशा आदेशात विनिर्दिष्ट करण्यात येईल, अशा अधिनियमांच्या किंवा नियमांच्या आशयास बाध येणार नाही अशा फेरफारानिशी अशा संस्थेस किंवा संस्थांच्या वर्गास लागू होतील, असा निर्देश देता येईलः

परंतु, कोणत्याही संस्थेस बाधक ठरेल, असा कोणताही आदेश, अशा संस्थेस आपली बाजू मांडण्याची संधी दिल्यावाचून काढण्यात येणार नाही.

१५८. ते १६८. ** ** **

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय

(सन २०२६ चे विधानसभा विधेयक क्रमांक २९.)

[महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम, १९६० यात आणखी सुधारणा करण्यासाठी विधेयक.]

[श्री. बाबासाहेब पाटील,
सहकार मंत्री.**]**

जितेंद्र भोळे,
सचिव-१,
महाराष्ट्र विधानसभा.

शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई